

A transcendentalis deductio Kantnál.

Bevezetés Kant philosophiájába.

Irta: VARGA SÁNDOR.

„Was man weiss, als Wissen gelten lassen, was man nicht weiss, als Nichtwissen gelten lassen: das ist Wissen“.

(*Kungfutse*: Lun Yü, németül R. Wilhelm-től Gespräche. 2. kiad. Jena, 1921. 13. 1)

A philosophiának, ha számot tart a tudomány névre, első lépése és alapvető problémája az ismeret magyarázata. Az ismeret ismerete nélkül bizonytalanul halad a philosophiai kutatás, minthogy hiányzik az a biztos criterium, melynek segítségével pontosan megrajzolhatók a tudomány térképének útvonalai és határai. Csak ha ismeretes e criterium, melynek alapján eldönthető, hogy *mi* ismeret, dönthető el egyszersmind az is, hogy *mi nem* ismeret: vagyis az ismeret mivoltára vonatkozó kutatások minden öntudatos philosophiai munka előfeltételei. A philosophiának ez alapvető feladatát, annak jelentőségét teljes egészében Kant ismeri fel. Főműve, a Kritik der reinen Vernunft,¹⁾ a philosophia ismeretelméleti alapvetése.

Kiindulási alapja az, hogy az ismeret ítélet, az ítélet pedig lényegében synthesis, kapcsolat. Synthesis alatt azonban itt nem egy psychikai subiectumban végbemenő realis folyamat,

---

¹⁾ „— das Grundbuch der deutschen Philosophie“. (W. Windelband: Lehrbuch der Geschichte der Philosophie. 10. kiad. Tübingen, 1921. 451. l.)

nem pszichológiai synthesis értendő, hanem az a logikai kapcsolat, az a szükségképi összefüggés, mely az ítélet tagjai közt fennáll és ép' az ítéletben kifejezésre jut. E synthesishez kettő szükséges: anyag és forma. Az előbbit a szemlélet producálja, az utóbbit a gondolkodás. Ennek megfelelőleg a Kr. d. r. V. problematikája két főcsoportra tagolódik: szemlélettanra, aesthetikára és gondolkodástanra, logikára, melyek azonban, mint már a fentiekből is következtethető, legszorosabban összefüggének.²⁾ Mindkét részt egy philosophiai rendszer tagjaivá kapcsolja össze az a Kant által a philosophia módszerévé avatott új methodus is, mely úgy az aesthetika, mint a logika problémáinak felderítésében a kutatást vezeti: a transcendentális módszer, melyben a kritikai philosophia lényege nyilvánul meg. Módszeréről maga a philosophia is transcendentálisnak neveztetik s egész helyesen, mert nyilvánvaló, hogy a philosophia lényege nem tárgyában, hanem módszerében rejlik.³⁾ A philosophia tárgya minden, philosophiaivá azonban bármi csak akkor válik, ha a philosophia sajátos módszerével feldolgozva a philosophia rendszerében határozott jelentést nyer. A módszer problémája az az Ariadne-fonal, mely a kutatót a problémákban kimeríthetetlenül gazdag Kant philosophiájának „labyrinthosában“ biztosan elkalauzolja. Ez vezeti a következő fejtegetéseket is, melyek feladatául Kant philosophiája centralis problémájának megvilágítása tűzetett ki s általa annak az elvnek kimutatása, mely a különböző problémákat egységes rendszerbe tagolja be. Ezek alapján a tárgyalás menete a következőkép rendezhető:

1. Alapfogalmak.
2. A problema megvilágítása a transcendentális aesthetikában.

²⁾ Ez összefüggést részletekbe menő pontossággal, egyfelől Kant idevágó tanításai, másfelől a tárgy logikai vonatkozásainak consequens végig gondolása alapján kitűnően taglalja Bruno *Bauch*: Immanuel Kant. (2. kiad. Berlin; Leipzig, 1921.) c. mélyenjáró tanulmányában.

³⁾ „Es ist das Wesentliche und Neue bei Kant, dass er die sachlichen Fragen von der Erledigung der methodologischen Probleme abhängig macht . . . dass K. so auch seine eigene Richtung vor Allem als die Einführung eines neuen Philosophirmodus betrachtet wissen wollte“. (H. *Vaihinger*: Kommentar zu Kants Kritik der reinen Vernunft. 2. kiad. 1. kötet. Stuttgart; Berlin; Leipzig, 1922. 26. s. köv. d.)

3. A problema megvilágítása a transcendentalis logikában.

4. Összefoglalás.

Tér hiányában hosszabb levezetések helyett, hogy a következő fejtegetések megértése megkönnyíthessék, szükséges a használandó terminológia fontosabb fogalmainak előzetes, bár vázlatos megvilágítása, szem előtt tartva azonban, hogy jelentésük teljessége csak a tárgyalás folyamán alkalmazásuk közben tárulhat fel, ami e fogalmakra különösen jellemző.⁴⁾ — Ehhez kiindulási pontként legalkalmasabb az ítélet fogalma, melyet Kant két csoportra oszt: az analtikus és synthetikus ítéletek csoportjaira. Lényegében minden ítélet synthetikus functio, minden ítélet synthesis, kapcsolat. Míg azonban az analtikus ítéletnél a kapcsolódó tagok az egész és rész viszonyában állanak egymással, a synthetikus ítéletnél az egyik fogalomban levő ismerettartalomhoz a másik fogalom új jegyeket kapcsol. Nem egy pszichológiai különbségtételről van itt szó: az a feltevés tehát, hogy ami egyik subiectumra nézve synthetikus ítéletet jelent, egy másikra nézve esetleg analtikus, csak a dolog teljes félreértésével merülhet fel, hanem egy logikai megkülönböztetésről, amint azt B. Bauch idézett műve 127-ik oldalán élesen megvilágítja. Minden fogalom lényegében törvény, mely a fogalmat alkotó jelentés-complexum összefüggését szabályozza. Az analtikus ítéletnél az ítéletet alkotó két factor közül az egyik, a *P*(raedicatum) fogalom a másik, *S*(ubiectum) fogalom jelentés-complexumának csak egy részét tartalmazza. Ennélfogva a két ítéleti factor az analtikus ítéletben szükségképi összefüggésbe jut ama törvény által, mely az egész összefüggését szabályozza. Az analtikus ítélet tehát általános érvényű és szükségképi ítélet. Általános érvényűségének és szükségképiségének alapja az *S* fogalom törvénye, mely az ítéletben létesülő synthesist az identitás elve alapján a tapasztalattól függetlenül, a tapasztalatot megelőzően, vagyis a priori szabályozza. Az analtikus ítéletek a priori ítéletek. Formai értéküket azonban ellensúlyozza az a tartalmi negatívum, hogy ismereteink bővítése szempontjából semmit sem jelentenek. Szerépük csupán a meglevő ismeretek magyarázata, megvilágí-

⁴⁾ V. ö.: *Bartók György*: Kant. Kolozsvár, 1925. c. mű 24. s. köv. lapjain foglaltakkal!

tása. Kant magyarázó ítéleteknek (Erläuterungsurteile)⁵⁾ nevezi őket, szemben az ismeret gyarapítását szolgáló synthetikus ítéletekkel, melyek (ismeret-)bővítő ítéleteknek (Erweiterungsurteile)⁶⁾ neveztetnek. A synthetikus ítéleteknek két faja van. Az egyik, melynél a létesített synthesis alapja az empiria, a posteriori synthetikus ítéleteknek neveztetnek. Ezek magyarázata nehézséget nem okoz. Az S-hez a P a tapasztalat alapján kapcsoltatik, a synthesis igazolási alapja a tapasztalat. Természetesen ez ítéletek eredetüknél fogva sem általános érvényűséggel, sem szükségképséggel nem rendelkezhetnek. Az általános érvényű és szükségképi, egy szóval a priori synthetikus ítéletek, mint a tudomány logikai fundamentumai más magyarázatot követelnek. „Hogyan lehetségesek a priori synthetikus ítéletek?”⁶⁾ Ebben a kérdésben foglalja össze Kant az ismeretelmélet alapproblemáját. Kérdése nem érinti a kérdezett tárgy létét, hanem épen feltételezi, igenli azt, és csupán az adott tárgy megértésére és magyarázatára irányul.⁷⁾ A transcendentalis philosophia célja mindenütt ez a priori vonatkozások feltárása és igazolása. Ezért szükséges, hogy az a priori fogalma közelebbről is vizsgálat alá vétessék.

Minden ismeret nélkülözhetetlen feltétele az Ismerő és az Ismerendő, az Én és a Nem-én. Az ismeretben a kettő együtt jelenik meg elválaszthatatlan egységet alkotva s csak a philosophiai reflexio mikroszkopja előtt tűnnek fel a maguk különbözőségében az egybefonódó szálak. Az Én az ismerés alanya, a Nem-én az ismerés tárgya, az Én a megismerő szellem, a Nem-én a megismerendő tárgy.⁸⁾ Az előbbit Kant Ész-nek, az utóbbit általában Tapasztalat-nak nevezi s az ismeretnek azokat az elemeit, melyek az Ész-ben gyökereznek, a priori, azokat

⁵⁾ Immanuel Kant: Kritik der reinen Vernunft. Theodor Valentiner kiadása. 12. kiad. Leipzig, 1922. 1. kötet. 55. l.

⁶⁾ Kant: A tiszta ész kritikája. Alexander B. és Bánóczi J. fordítása. 2. kiad. Budapest, 1913. 38. l. (Magyar idézetek némi változtatással innen valók.)

⁷⁾ V. ö.: Bartók i. m. 23. l.-n foglaltakkal!

⁸⁾ Az ismeret e két östényezőjének fogalmára és viszonyára vonatkozólag alaposabb tájékozódásra lásd: Bartók György: A philosophia lényege. (Szeged, 1924) c. tanulmány megfelelő részeit, e problémának ritka világossággal megírt, alapos foglalatát!

ellenben, melyek a Tapasztalat-ban gyökereznek, a posteriori elnevezéssel jelöli. Az a priori nem lélektani értelemben vett prioritást jelent, hiszen „minden megismerésünk a tapasztalattal kezdődik“,⁹⁾ hanem logikai elsőbbséget, amilyenben a feltétel áll a feltételezetthez, a szabály a szabályozotthoz, a forma a materiához. Velünk született képzet gyanánt sem fogható fel. Ez ellen Kant a leghatározottabban tiltakozik. Transzcendentális módszere nem az ismeret pszichologiai, ill. physiologiai eredetének felkutatására, hanem az ismeret érvényességének logikai magyarázatára irányul¹⁰⁾ s az a priori fogalma is csak ebből a szempontból tekintve érthető helyesen. A priori = a tapasztalatot logikailag megelőző, annak logikai feltételét alkotó. Kant híres „Kopernikusi tette“,¹¹⁾ mely szerint nem a fogalmak alkalmazkodnak a tapasztalathoz, hanem a tapasztalat a fogalmakhoz, csak az a priori fentvázolt fogalma mellett érthető.

Nem tévesztendő össze az a priori fogalma a transzcendentális fogalmával sem. A kettő nem azonos jelentésű. A transzcendentális ismeret ugyan mindig a priori ismeret, de nem minden a priori ismeret egyúttal transzcendentális ismeret is, hanem csak az, amelynek tárgya szintén egy a priori ismeret. „Transzendental ist also nur die Erkenntnis über Erkenntnisse a priori“ (Bruno Bauch: Immanuel Kant. 130. l.). A transzcendentális jelző ezek szerint nem alkalmazható tárgyakra, hanem csak a tárgyakról való ismeretekre, amennyiben azok a priori lehetségesek. „Ich nenne alle Erkenntnis *transzendental*, die sich nicht sowohl mit Gegenständen, sondern mit unserer Erkenntnisart von Gegenständen, sofern diese a priori möglich sein soll, überhaupt beschäftigt“.¹²⁾ Az a priori a tapasztalat dolgaira, a transzcendentális magukra az a priori ismeretekre és pedig kizárólag ezekre vonatkozik. Az a priori ismeretek a tapasztalat logikai feltételeit tartalmazzák, a transzcendentális ismeretek az a priori ismeretek lehetőségének felételeit foglalják magukban. Kant fentadott meghatározásából mindez biztosan

⁹⁾ Kant: A tiszta ész kritikája. 28. l.

¹⁰⁾ „Denn das „A priori“ betrifft nie die *Entstehung*, sondern immer die *Bedeutung*“. (Bruno Bauch: Geschichte der Philosophie. V. Immanuel Kant. (Sammlung Göschen). 3. kiad. Berlin; Leipzig, 1920. 69. l.)

¹¹⁾ Immanuel Kant: Kritik der reinen Vernunft. 1. kötet; 28. s köv. l.

¹²⁾ Immanuel Kant: Kritik der reinen Vernunft. 1. kötet. 68. l.

következik s így alig érthető, az a sok félremagyarázás és visszaélés, mellyel e fogalom használatában találkozunk. Transcendentalis = az ismeret a priori elemeire vonatkozó, az a priori ismeretek lehetőségének elveit tartalmazó. A transcendentalis jelző az ismereteknek az eredetükre (t. i. az észre), nem pedig a dolgokra való vonatkozását jelöli.¹³⁾ Transcendentalis tehát egyfelől az az ismeret, mely a priori ismeretek lehetőségének feltételét tartalmazza, másfelől az az eljárási mód, mely mindenütt az ismeret a priori factorainak kimutatására irányul: a transcendentalis módszer.

Az előbbiek eredményét összefoglalva a transcendentalis módszernek két jellemző sajátosságát emelhetjük ki. Az egyik, hogy nem tárgyakra, hanem ismeretekre irányul. A másik, hogy az ismeretek közül csak az a prioriak képezik célját, míg az a posterioriaktól eltekint. A transcendentalis módszer első lépése ezek alapján egy analysis. Ennek az analitikus eljárásnak feladata az a priori és a posteriori factorok szétválasztása. A szétválasztás elveket tételez fel, melyek alapján a kétféle mozzanat egymástól biztosan megkülönböztethető. Ezek az elvek az általános érvényűség és szükségképiség, mint az a prioritas lényeges kellékei. Általános érvényű és szükségképi vonatkozások a tapasztalaton nem alapulhatnak, tehát forrásuk csak az ész lehet, minthogy kívülük más ismereti forrás nincs. Sőt az ész nem is egyéb, mint az a priori törvényszerűségek egysége¹⁴⁾ s következőleg a transcendentalis philosophia a tiszta ész vizsgálata.

A transcendentalis módszer második lépése egy synthesis. Ennek a synthetikus eljárásnak feladata az egységet alkotó, de az analitikus eljárással szétválasztott factorok egységének helyreállítása, az a priori és a posteriori elemek közti mestersegesen megszakított összefüggés visszaállítása. Nem két, egymással eredetileg semmi vonatkozásban nem álló tényező mes-

¹³⁾ „Das Wort transzendental . . . , welches bei mir niemals eine Beziehung unserer Erkenntnis auf Dinge, sondern nur aufs *Erkenntnisvermögen* bedeutet . . . “ (Immanuel Kant: Prolegomena zu einer jeden künftigen Metaphysik, die als Wissenschaft wird auftreten können. (Reclam Univ. Bibl.) Karl Schulz kiadása. Leipzig, 1888. 72. l.)

¹⁴⁾ V. ö.: Bartók i. m. 87. és 88. H.-n foglaltakkal!

terséges összeillesztéséről van tehát itt szó, hanem az eredetileg egységet alkotó, de az analitikus eljárással különböző minőségűeknek kimutatott elemek összefüggése lehetőségének logikai magyarázatáról. Az egység megvan, a kapcsolat fennáll. A kérdés az: hogyan lehetséges ez egység, mi e kapcsolat lehetőségének logikai alapja? Ez a transcendentalis deductio problémája, Kant egész ismeretelméletének alapkérdése és fordulópontja. Fordulópont azért, mert csak e deductio által igazolhatók a transcendentalis módszerrel végrehajtott vizsgálatok, azaz az egész transcendentalis philosophia. E problémával áll vagy dől meg a transcendentalis módszer értéke, használhatósága s vele együtt a rajta alapuló transcendentalis philosophia lehetősége. Döntő jelentőségét a criticismus ismerői mind hangsúlyozzák. *Windelband* „alapkérdés”-nek nevezi s az egész Kr. d. r. V.-t úgy tekinti, mint feleletet erre az alapkérdésre.¹⁵⁾ Benno *Erdmann* a „kanti ismeretkritika lelkének”¹⁶⁾ mondja s hasonló módon jellemzik e problema döntő fontosságát a többi kutatók is. (A. Menzel,¹⁷⁾ E. Cassirer,¹⁸⁾ H. Vaihinger,¹⁹⁾ B. Bauch²⁰⁾ stb., nálunk Bartók Gy.)²¹⁾ A transcendentalis módszer két mozzanata: az analitikus eljárás és *synthetikus eljárás* vagy *transcendentalis deductio* egy teljes egészet alkotnak, melynek logikai alapját a második rész képezi. Synthesis nélkül u. i. nincs analysis, kapcsolat nélkül nincs bontás s így a transcendentalis deductio problémájának megoldása nélkül az összes előző fejtegetések holtpontra jutottak és az összes következők alap-nélküliek. A transcendentalis deductio veti meg az előző fejtegetések logikai alapját és a transcendentalis deductio problémája az a centrum, amely köré a következő kutatások

¹⁵⁾ Lásd: *Windelband* i. m. 453. l.-t!

¹⁶⁾ Lásd: Benno *Erdmann*: Kritik der Problemlage in Kants transzendentaler Deduktion der Kategorien. (Sitzungsberichte der kön. preussischen Akademie der Wissenschaften. 1915. XI.) c. mű 199. l.-t!

¹⁷⁾ Lásd: Alfred *Menzel*: Kants Kr. d. r. V. Ein Leitfaden zum Studium. Berlin, 1922. c. mű 65. és 66. ll.-t!

¹⁸⁾ Lásd: Ernst *Cassirer*: Das Erkenntnisproblem . . . 2. kötet. Berlin, 1922. c. mű 713. s. köv. ll.-t!

¹⁹⁾ Lásd: *Vaihinger* Kommentár-ja idevonatkozó részeit!

²⁰⁾ Lásd: *Bauch* i. m. 232. l.-t!

²¹⁾ Lásd: *Bartók* György: Kant. c. mű 40. l.-t!

csoportosulnak. Ebből a szempontból tekintve a Kr. d. r. V. problematikájának két részre: aesthetikára és logikára való tagolódásának helyessége újra beigazolódott. Úgy a transcendentalis aesthetika, mint a transcendentalis logika első alapvető része: a transcendentalis analytika, az ismeret materialis és formalis feltételeit tárgyaló elméletek a transcendentalis deductio gerinc-problemája körül csoportosulnak, míg az alap-problema szempontjából csak függeléeknek minősíthető transcendentalis dialektika a transcendentalis deductio meghiusulásáról számol be azon a területen, mely az ismeret számára hozzáférhetetlen. — Benno Erdmann²²⁾ említett dolgozatában az előbb vázolt felfogással szemben kimutatni igyekeznek, hogy csak a kategóriák transcendentalis deductiójáról beszélhetünk. Hivatkozik arra, hogy a deductio problemája Kantnál a tiszta értelmi fogalmaknak a szemléleti adottságra való alkalmazása magyarázatánál állott elő. Valóban, a transcendentalis deductio problemája itt öntudatosult először s itt okozott legőbb nehézséget,²³⁾ de lényegében a transcendentalis aesthetika alap-problemája is a szemlélet a priori formáinak transcendentalis deductiója. A Kr. d. r. V. gazdag problematikája a mű minden részében e problema körül forog, ill. ennek eredményétől függ. A transcendentalis deductiónak az analytikára, ill. logikára való korlátozása annál kevésbbé jogosult, miután maga Kant beszél az érzékiség transcendentalis deductiójáról, amiről Erdmann is tud. A transcendentalis deductio tehát az egész Kr. d. r. V. főproblemája, melyben a „kriticizmus lelke“ nyilvánul meg.

A problema fontosságára való tekintettel nem látszik feleslegesnek azt más oldalról is megvilágítva megközelíteni. Minden ismeret az „Ész“ és a „Tapasztalat“, az Én és a Nem-én függvénye. Az ismeretelmélet, tehát az elméleti philosophia főkérdése és legnehezebb problemája e két nélkülözhetetlen feltétel összeszővődésének, összetartozásának magyarázata. E két

²²⁾ Erdmann felfogására vonatkozólag lásd idézett műve 194. és 195. H.-t!

²³⁾ V. ö.: „... von hundert angehenden Lesern der „Kritik“ scheitern neunzig bereits an den ersten Seiten derselben und von den verbleibenden zehn vielleicht neun an der berüchtigten Kategorienduction“. (Menzel i. m. előszavában. V. 1)

feltétel közül az *Ēn* jelenti a megismerés formalis elveinek summáját, a *Nem-én* a megismerés materialis elvét. Az ismeret magyarázatát feladatául kitűző elméletnek meg kell fejtenie azt a nehézséget, mellyel e két, egymástól különböző tényező az ismeretben megnyilatkozó egységének magyarázata jár. Ismeret van. Hogyan lehetséges ismeret? Az ismeret alanyi és tárgyi, formalis és materialis szálak szövedéke. Hogyan lehet e szálak egybeszőződését, egyesülését megmagyarázni? Az *Ēn* le-másolja, „leképezi“ a *Nem-ént* s a képnek a tárggyal való megegyezése az ismeret igazságának criteriuma, mondja a realismus. De mi biztosít arról, hogy a kép megegyezik a tárggyal, mikor az ismerő számára a „tárgy“ is kép, tehát nem realitas, hanem idealitas. A realismus ennél fogva az ismeret alapproblemájának megoldására képtelen.²⁴⁾ Az *Ēn* hogyan jut kapcsolatba a *Nem-énnel*, ha azt magába fel nem veheti? Hogyan lehetséges az ismerés érvénytadó formáinak az azoktól teljesen különböző tartalomra való obiectiv érvényességét igazolni? Ez a transcendentalis deductio problémája.

A problema fontossága és nehézségei Kant előtt teljes mértékben ismeretesek, amint azt műveiben maga is gyakran hangsúlyozza. A Kr. d. r. V. első kiadásának előszavában így nyilatkozik: „Nem ismerem vizsgálatokat, melyek annak a képességnek, melyet értelemnek nevezünk, felkutatására és egyúttal használata szabályainak és határainak meghatározására fontosabbak volnának, mint azok, melyeket a transcendentalis analitika második főrészében a *tiszta értelem fogalmainak deductiója* címen végeztem; amint hogy ők okozták nekem a legtöbb, de mint reménylem, nem eredménytelen fáradságot“.²⁵⁾ A Prolegomena . . . bevezetésében pedig ez olvasható: „Ez a deductio, mely éleseszű elődömnek“²⁶⁾ lehetetlennek látszott, melyre rajta kívül soha senki még csak nem is gondolt, habár mindenki, anélkül, hogy obiectiv érvényességük jogosultságát kutatta volna, élt e fogalmakkal, mondom — e deductio volt

²⁴⁾ V. ö.: Böhm Károly: A realismus alapellenmondása, c. értekezésben foglaltakkal! (Megjelent Böhm Károly összegyűjtött művei I. kötetében. Budapest, 1913.)

²⁵⁾ Kant: A tiszta ész kritikája. 544. l.

²⁶⁾ T. i. Hume-nak.

a legnehezebb feladat, melyre valaki a metaphysika²⁷⁾ érdekében vállalkozhatott . . .²⁸⁾

A criticismusnak ez alapproblemája — meglepő világossággal — már korán, Kant fejlődésének első korszakában, a „dogmatikus-rationalista korszakban“ (1740—1760)²⁹⁾ felmerül. Kant ez időben a Leibniz—Wolff-féle iskola alapgondolatait követi, ha részletekben a newtoni természetphilosophia s a matematikai tudományok tanulmányozása hatása alatt el is tér mestereitől. A matematikai mechanika eredményei felvetik Kantban a későbbi criticismus cardinalis kérdését: „Wie ist es möglich, dass unsere im subiectiven Gedankenverlauf sich vollziehenden mathematischen Prozesse strenge und allgemeine Gültigkeit haben für die davon ganz unabhängige Welt der Dinge und ihrer Bewegungen? *Wie können überhaupt subiective Begriffe a priori obiective Gültigkeit haben?*“³⁰⁾ Két évtizednek kellett eltelni, míg e kérdésre kialakult Kantnál a felelet a transcendentalis deductio megoldásában.

Menzel a transcendentalis deductio három, Erdmann pedig négy feldolgozására hívja fel a figyelmet.³¹⁾ Az első kidolgozás megjelent a Kr. d. r. V. első kiadásában (1781), a második a „Prolegomena“-ban (1783), a harmadik (rövid) feldolgozás a Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft bevezetésében (1786), a negyedik, „végérvényes“ formulázás pedig a Kr. d. r. V. második kiadásában (1787). E kiadások, ill. feldolgozások különbségeit kimutatni nem e dolgozat feladata. Annál kevésbbé, mivel lényeges eltérés nincs közöttük, a rendelkezésre álló tér pedig apróbb részletekre való kitérést nem enged meg. Egyre azonban tekintettel kell lennünk: a tulajdonképeni transcendentalis deductio mellett Kant a kategóriáknak egy a priori pszichológiai deductióját is adja s ez különösen az első kiadásbeli feldolgozásban összekeveredik a

²⁷⁾ Metaphysika itt = ismeretelmélet. V. ö. Bartók György: Kant emlekezete. (Megjelent az „Athenaeum“ 1924. évf. 4—6. számában.) c. tanulmány 5. l.-n foglaltakkal!

²⁸⁾ Kant „Prolegomenái minden leendő metafizikához, mely tudományként fog szerepelhetni“. Alexander Bernát fordítása. 2. kiad. Budapest, 1909. 8. l.

²⁹⁾ Menzel felosztása szerint. Lásd i. m. 2. l.-t!

³⁰⁾ Menzel i. m. 5. l.

³¹⁾ Lásd: Menzel i. m. 70. s köv. 11.-t és Erdmann i. m. 191. s köv. 11.-t!

„transcendentalis“ deductio szálaival.³²⁾ Sok félreértésnek forrása ez azoknál, kik a kétféle szálat izolálni, megkülönböztetni nem tudják. A következő tárgyalások ezért a kétféle kidolgozást igyekeznek elhatárolni, hogy a transcendentalis deductio logikai természete teljes világossággal tűnjék elő.

A transcendentalis deductio problémáját, valamint megoldásának principiumát Kant a következőkép' foglalja össze: „Ich nenne daher die Erklärung der Art, wie sich Begriffe a priori auf Gegenstände beziehen können, die *transzendente Deduction* derselben . . .“³³⁾ s az a priori fogalmak e transcendentalis deductióját élesen megkülönbözteti azok empirikus deductiójától. Az empirikus deductio Locke érdeme: lényege ama eljárás kifejtése, melynek folyamán az ész a tapasztalat hatására e fogalmakat létrehozza. „ . . . die Art, wie ein Begriff durch Erfahrung und Reflexion über dieselbe erworben worden . . .“³³⁾ Az előbbi deductio kérdése *quid iuris*, az utóbbié *quid facti*, az előbbi eljárás tisztán logikai természetű, az érvényességet megmagyarázza, az utóbbié pszichologiai s a tényleges folyamatot vizsgálja.³⁴⁾ — A megoldás kulcsa, vagyis a transcendentalis deductio principiuma a Kr. d. r. V. következő szavaiban adatik: „Die transzendente Deduction aller Begriffe a priori hat also ein Principium, worauf die ganze Nachforschung gerichtet werden muss, nämlich dieses: dass sie als Bedingungen a priori der Möglichkeit der Erfahrungen erkannt werden müssen (es sei der Anschauung, die in ihr angetroffen wird, oder des Denkens)“.³⁵⁾ A megoldás kulcsa tehát az a priori tényezőknek az ismeret nélkülözhetetlen feltételei gyanánt való kimutatása s ez által objectiv érvényességük deducálása.

*

³²⁾ Erre nézve lásd Menzel fentidézett helyeit!

³³⁾ Immanuel Kant: Kr. d. r. V. 1. kötet. 139. l.

³⁴⁾ Mindezekre nézve lásd Immanuel Kant: Kr. d. r. V. 1. kötet. 138. s köv. ll.-t!, hol a deductio elnevezés alkalmazásának magyarázata is megtalálható. Kant a jogászok szótárából veszi át, kik valamely követelés, jogosultság bizonyítását nevezik deductionnak. Ennek nyomán a deductio Kantnál az az eljárási mód, melynek feladata az ismerés a priori tényezői használatának alapját, tehát jogosultságát kimutatni.

³⁵⁾ Immanuel Kant: Kr. d. r. V. 1. kötet. 146. l.

A tárgyalás következő fejezete a problema kifejtése az aesthetika területén. Az emberi megismerésnek u. i. Kant szerint két forrása, két feltétele van: érzékiség (*Sinnlichkeit*) és értelem (*Verstand*). Az előbbi az ismeret anyagát *adja*, az utóbbi ugyanezt *gondolja*. Ezért az érzékiséget vizsgáló transcendentalis aesthetikának meg kell előznie a transcendentalis logikát; az értelem transcendentalis vizsgálatát, annak fejtegetéseihez mintegy alapot szolgáltatva.

A transcendentalis deductio eljárásának két oldala van: egy negatív és egy pozitív oldal. Az előbbi az ellenkező felfogások ellenmondásainak feltárásával azok lehetetlenségét bizonyítja, az utóbbi az a priori tényezők nélkülözhetetlen s ezért objective érvényes feltételek gyanánt való kimutatásával ezeket positive igazolja.

Az a harminc oldalra terjedő classicus fejtegetés, mely a Kr. d. r. V.-ban transcendentalis aesthetika névvel jelöltetik, tulajdonképen nem egyéb, mint az érzékiség transcendentalis vizsgálata s következőleg a tér és idő, mint az érzékiség a priori szemléleti formái transcendentalis deductiója. E deductio feltárása előtt szükségesnek látszik az érzékiség jelentését és az értelemhez való viszonyát Kant terminológiájában közelebb-ről meghatározni. Kant az érzékiséget élesen és határozottan elválasztja az értelemtől (ezzel szemben a marburgiak (Cohen) a tért és időt is értelmi kategóriákként fogják fel). Az érzékiség functiója a szemlélet, mely az ismerethez anyagot szolgáltat, de önmagában ismeretet nem adhat. Az értelem functiója pedig kizárólag a gondolkodás, e rendező, formáló tevékenység, mely az érzékiség szolgáltatta anyag nélkül csak üres gondolati formákat létesít, nem pedig ismeretet. A transcendentalis aesthetika az érzékiséget veszi vizsgálat alá s keresi azokat az a priori factorokat, melyek az érzékiség területén találhatók. Az aesthetika elnevezés itt a szó eredeti jelentésében használtatik s így a transcendentalis aesthetika megjelölés pontosan fedi tárgyát: az érzékiség a priori tényezőire vonatkozó vizsgálat. Két ilyen a priori tényezőt mutat ki Kant: a tért és az időt. Ha a szemlélő Éntől független substantialis valóságoknak, vagy a tárgyak viszonyából abstrahált empirikus fogalmaknak vétetnek, fogalmuk szükségkép ellenmondásokra ve-

zet,³⁶⁾ tehát elvetendő. A tiszta geometria, ill. aritmetika vizsgálatából kiindulva, a tért és az időt a priori szemléleti formáknak kell felfogni, hogy ama tudományok egyedül lehetséges, ellenmondás nélküli magyarázata keletkezzék, ami az ismeretek igazságának egyetlen criteriuma.

A tér és idő transcendentalis vizsgálatánál ezek szerint Kant kettős harcot vív: az empirismussal szemben kimutatja a tér a prioritását, a rationalismussal szemben pedig szemléletességét.³⁷⁾ A tér tehát nem empirikus fogalom, hanem *a priori szemlélet*, mert

1. a tapasztalat anyagát alkotó érzetek egymáson kívül, ill. egymás mellett való felfogásának a tér képzetének kell már alapul szolgálnia. Nem a tapasztalat adja e szerint a tért, hanem a tér teszi lehetővé a tapasztalatot. A tér tehát *a priori* képzet. („*Prioritasargumentum*“.)

2. Elképzelhető a tér tárgyak nélkül, de a tárgyak nem tér nélkül. A tér tehát az összes külső szemlélet lehetőségének *a priori* feltétele. Kantnak e bizonyítékát, mely a tért, mint szükségszerű képzetet mutatja ki, Menzel *a prioritas-argumentum*-nak hívja s helyesen mutat rá, hogy e bizonyíték a térnek szemléleti szükségképiségére (Anschauungsnotwendigkeit), nem gondolati szükségképiségére (Denknotwendigkeit) támaszkodik.

3. A tér tiszta *szemlélet* és nem discursiv fogalom. Mert csak egyetlen teret képzelhetünk, a többi „terek“ ennek elhatárolásán alapulnak. „Egy képzet azonban, mely csak egyetlen tárgy által repraesentáltatik, szemlélet (mert a fogalom mindig több dolgot tételez fel, melyekből abstraháltatik)“.³⁸⁾ Az egyes terek nem előzik meg componensek gyanánt „a“ tért, hanem feltételezik azt, mert „csak mint benne levők gondolhatók“.³⁹⁾ Kantnak e bizonyítékát Menzel után *a tér singularitásából nyert szemléletességi argumentum* (Anschaulichkeits-

³⁶⁾ Az első esetben két képtelenség (Undinge) áll előttünk, melyek anélkül, hogy valóságosak volnának, minden valóságot magukba kellene, hogy fogadjanak, a második esetben az empiria alapján érthetetlen a matematika tételeinek apodiktikus bizonyossága,

³⁷⁾ Lásd: A. Menzel i. m. 37. s köv. 1.-t!

³⁸⁾ Menzel i. m. 39. l.

³⁹⁾ Kant: A tiszta ész kritikája. 50. l.

argument aus der Singularität des Raumes) kifejezéssel jelölhetjük.

4. A térnek végtelen nagyságként való felfogása is azt bizonyítja, hogy a tér *szemlélet* és nem fogalom. Mert a fogalom nem képes képzetek végtelen tömegét magábanfoglalni, míg a szemlélet igen. E bizonyítéknak Menzel *a tér végtelenségéből nyert szemléletességi argumentum* (Anschaulichkeitsargument aus der Unendlichkeit des Raumes) nevet adja.

E négy bizonyítékkal, melyeket Kant a tér fogalmának metaphysikai fejtegetése cím alatt sorol fel, magának a térnek közvetlen vizsgálatából kiindulva kimutatja, hogy a tér a priori szemlélet, a külső szemlélet a priori formája. A tér fogalmának „transcendentalis fejtegetése” cím alatt pedig az előbbieket illusztráló bizonyítására a geometria tételeit veszi vizsgálat alá. E vizsgálat eredménye az, hogy a geometria tételeinek magyarázata csak a térnek a priori szemléletként való értelmezésével lehetséges. Geometria van. A kérdés az: hogyan lehetséges? A geometria tételei általános érvényű és szükségképi ismeretek, tehát nem alapulhatnak az empirián, hanem csak a prioriak lehetnek. A geometria tételei emellett synthetikus jellegűek. Ez a synthetikus jelleg pedig nem magyarázható pusztán fogalmakból, melyekből csak analitikus ítéleteket lehet kifejteni, hanem csak a szemlélet alapján érthető. „*Alle analytischen Urteile sind Begriffsurteile . . . Das Hinausgehen über den blossen Subjectsbegriff findet also allemal in der Anschauung statt: alle synthetischen Urteile sind Anschauungsurteile*“.⁴⁰⁾ A synthetikus ítéletnél az állítmány túlmegy az alanyfogalmon és e túlmenés, e többlet csak a szemlélet alapján, itt: a térnek szemléletként való felfogásával érthető.

A tér a külső szemlélet a priori formája, az idő a belső szemléleté. Ennek bizonyítása az előbbinek megfelelően a következő:

1. Az észrevevések egyszerre-, ill. egymásutánlétele csak az idő *a priori* alapulvétele mellett érthető. Tehát nem az időt kapjuk a tapasztalatból, hanem a tapasztalat folyik le az időben. Az idő e szerint a priori forma (*prioritasargumentum*).

2. Az időben megjelenő tárgytól abstrahálhatunk, de az

⁴⁰⁾ Menzel i. m. 26. s köv. l.

időtől magától nem: az idő a tárgyak valóságának *a priori* feltétele (*a prioritasargumentum*).

3. Az idő tiszta *szemlélet*, nem discursiv fogalom. Mert csak egyetlen időt képzelhetnünk, a többi „idők“ ennek elhatárolásán alapulnak. „Oly képzet pedig, melyet csak egyetlen tárgy adhat, szemlélet“.⁴¹⁾ (*Az idő singularitásából nyert szemléletességi argumentum.*)⁴²⁾

4. Az idő *szemléletességét* (Anschaulichkeit) bizonyítja végtelen nagyságként való felfogása is, melyet fogalmakból nem lehet megmagyarázni, miután ezek Kant szerint mindig csak részképzeteket tartalmaznak. (*Az idő végtelenségéből nyert szemléletességi argumentum.*)

Az idő tehát a priori szemlélet, az összes jelenségek a priori formája (a külső szemlélet tárgyainak közvetve, a belsőnek közvetlenül). Az általános (tisztá) mechanika⁴³⁾ a priori synthetikus tételei csak az időnek a priori szemléletként való felfogásával érthetők (transcendentalis fejtegetés).

Az érzékiség transcendentalis vizsgálata felbontotta az adott tárgyat azokra a szálakra, melyekből összeszővődik. Különválasztotta az érzékiség a priori elemeit az a posteriori elemektől, a tért és időt az érzettartalmak minőségileg végtelen változatosságú tömegétől. Kiderült, hogy a valóság dolgai nem kész tárgyak, melyek függetlenül a szellemtől kikényszerítik létezésiük elismerését, hanem a szellem formáiban megjelenő tartalmak, adottságok, melyek létrehozásában a szellemnek actív szerepe van. Az a priori és a posteriori factorok tehát egyaránt hozzátartoznak obiectív alkatához. Az a priori és a posteriori elemek összetartozása tény s csak ez összetartozás, összefüggés logikai magyarázata problema, melynek megoldása a transcendentalis deductio feladata. A kérdés az: hogyan lehetséges, hogy a szemlélet a priori functiói, melyek

⁴¹⁾ Kant: A tiszta ész kritikája. 55. l.

⁴²⁾ E 3. argumentum előtt Kant az időviszonyokra vonatkozó alaptételekre való hivatkozással is bizonyítja az idő a prioritását, minthogy ez alaptételek apodiktikus bizonyossága csak az idő a priori alapulvétele mellett érthető. Ez argumentum azonban nem ide, az idő fogalmát analízáló „metaphysikai“, hanem az u. n. „transcendentalis“ fejtegetésbe tartozik.

⁴³⁾ Kant a matematika elnevezést nemcsak az aritmetikára és geometriára, hanem a tiszta mechanikára is alkalmazza.

nem a tapasztalatból származnak, szükségképi egységben jelentkeznek a tapasztalat tárgyaival, mint azok obiectiv formái? Hogyan magyarázható és igazolható létező adottságok a priori és a posteriori factorainak szükségképi összetartozása, vagyis az a priori formák obiectiv érvényessége az a posteriori anyagra?

Kant a tér és idő e deductiójának transcendentalis aesthetikájában nem szentel külön fejezetet. Lényegében azonban a transcendentalis aesthetika alapproblemája is, mint arra az előbbi fejtegetések többször rámutattak, e deductio véghezvitele. Nélküle a transcendentalis aesthetika előző kutatásai, melyek a létező dolgokat a priori formákra és a posteriori materiára bontják, zsák-utcába jutottak, honnan nem vezet tovább az út. Csak a transcendentalis deductio által megalapozott synthesis ad értelmet az analysisnek s fejezi be a transcendentalis aesthetika munkáját. Erre vonatkozólag Erdmann felfogásával szemben idézhetjük magának Kantnak a szavait: „Wir haben oben die Begriffe des Raumes und der Zeit vermittelt einer transszendentalen Deduction zu ihren Quellen verfolgt und ihre obiective Gültigkeit a priori erklärt und bestimmt“.⁴⁴⁾ A fentadott kérdésre ezek után a felelet önként adódik. Minthogy minden létező dolog csak az érzékiség útján jelenhetik meg, szükségképen alá van vetve azoknak a feltételeknek, melyek mellett az érzékiség által való megjelenés lehetséges. Ilyen feltételek a tér és az idő. A tér és az idő a priori formái nélkül számunkra tárgy nem létezik, tehát a tér és az idő minden létező dolog szükséges, azaz obiectiv formája. A tér és az idő obiective érvényesek a tapasztalat területén, mint a tapasztalat tárgyai megjelenhetésének nélkülözhetetlen feltételei. „Denn da nur vermittelt solcher reinen Formen der Sinnlichkeit uns ein Gegenstand erscheinen, d. i. ein Object der empirischen Anschauung sein kann, so sind Raum und Zeit reine Anschauungen, welche die Bedingung der Möglichkeit der Gegenstände als Erscheinungen a priori enthalten, und die Synthesis in denselben hat obiective Gültigkeit“.⁴⁵⁾ A tér és idő

⁴⁴⁾ Kant: Kr. d. r. V., Von den Principien einer transcendentalen Deduktion überhaupt. 1. kötet. 140. l.

⁴⁵⁾ Kant: Kr. d. r. V., 1. kötet. 142. és 143. ll.

ezek szerint subjectivek és objectivek is. Subjectivek eredetüket tekintve, minthogy nem egyebek, mint a szemlélő szellem a priori functiói, nem a realitas, hanem az idealitas sphaerájának tagjai. De objectivek jelentésüket tekintve, mint idealis szabályok, mint szükségképi feltételek, melyek a valóság dolgainak megjelenését = létezését törvényileg meghatározzák. Nélkülözhetetlenségük alapja objectivitásuknak a valóság dolgainak területén.

Mindezek összefoglaló eredményeként megállapítható, hogy a valóság tárgyai nem a dolgok, amint azok önmagukban vannak (*Dinge an sich*), hanem amint reánk hatnak, amint előttünk megjelennek (*Erscheinungen*). A dolgok számunkra csak akkor léteznek, ha a létezés fogalmával járó a priori törvényszerűségeknek eleget tesznek. A valóság világa, a létező dolgok összessége csak mint jelenség áll előttünk. A magábanvaló dolog (*Ding an sich*) fogalma határfogalom,⁴⁶⁾ jeléül annak, hogy a kutatás elérte a valóság határait. A tér és idő csak a jelenségek világára vonatkoznak, itt bírnak objectív érvénységgel, a *Ding an sich*-re nézve semmit sem mondanak. Kant szavait használva: a tér és idő transcendentalis idealitással, ellenben empirikus realitással bírnak. Így a transcendentalis deductio kijelöli a tiszta szemlélet (*reine Anschauung*) határait, mikor annak a priori formáit, mint a dolgok megjelenhetésének feltételeit a tapasztalat területén objectív érvényűeknek bizonyítja, a tapasztalat határain túlmenő, egy szóval transcendens használatukban pedig semmiseknek nyilvánítja.

Az az ellenvetés, melyet a tér és idő eme theoriája ellen fel szoktak hozni, hogy t. i. a dolgokat a tér és idő ez értelmezése pusztá látszattá (*Schein*) változtatja, nyilvánvaló, helytelen. A tér és idő valóságosak, a dolgoknak, amint azok megjelennek, valóságos formái. Számunkra a valóság e jelenségvilág, melynek objectív alkatához a tér és idő szükségkép hozzátartozik. Azaz: a tér és idő a dolgokat mint jelenségeket (*Erscheinung*), nem mint látszatot (*Schein*) adják. Minden más felfogás a benne levő szükségképi ellenmondásoknál fogva valóban látszattá változtatja a benne s így általa (ily ellenmondásokkal-teli valami által) létező dolgokat.

⁴⁶⁾ V. ö.: *Windelband* i. m. 461. l.

Ezzel a transcendentális aesthetika vázlatának fejtegetése a transcendentális logika határaihoz érkezett. Teljes befejezésre csak a logika tanai által jut, melyek a transcendentális gyökérszálaikat végső alapjukra vezetik vissza s így az aesthetika tanításait is végső sorban megalapozzák.

A transcendentális logika a megismerő szellem másik alapfunktíójának, az értelemnek a vizsgálata. Az érzékiség ugyanis, melyet az ismeretalkotás szempontjából a transcendentális aesthetika taglalt, csak a dolgok létezéséről értesít, a valóság fennállásáról ad tudomást, de a dolgok lényegének feltárására, a valóság összefüggésének felderítésére képtelen s így szükségkép' egy másik functióra utal, mely az általa producált anyagot rendezi és synthetikus egységbe foglalja. Ezért az érzékiség szerepét Böhm Károly terminusát használva, a létezési mechanizmus megjelöléssel juttathatjuk leginkább kifejezésre s ennek megfelelően az értelem a gondolkodás mechanizmusának nevezhető. A létezési mechanizmus előbb adott transcendentális vizsgálatát a gondolkodás mechanizmusának transcendentális vizsgálata követi. Ez a sorrend lélektanilag és módszertanilag — indokolt. Logikai megalapozását tekintve azonban a problema gyökere a transcendentális analitikában keresendő, a szellem organismusának törvényeit feltáró elméletben, hol minden szükségképi és általános érvényű vonatkozás, tehát az egész a priorizmus végső magyarázatát nyeri. Ez a felülről, a szellem fogalmából kiinduló vizsgálódás az alulról, a valóság nyers adataiból kiinduló kutatásnak hasznos próbaköve is, amennyiben a kétféle úton nyert eredményeket megegyezésükben igazolja.

A gondolkodás mechanizmusának vizsgálata az ítéletek elméletéből indul ki. A gondolkodás ítéletekben megy végbe s így a gondolkodás képessége, az értelem az ítéletekből ismerhető meg. A gondolkodás transcendentális vizsgálata természetesen kizárólag azokra az a priori functiókra irányul,⁴⁷⁾ melyek minden ítélés logikai, azaz formalis feltételeit

---

⁴⁷⁾ „... diese bloss die besondern Handlungen und Regeln des reinen Denkens, d. i. desjenigen, wodurch Gegenstände völlig a priori erkannt werden, vorträgt“. (Immanuel Kant: Grundlegung zur Metaphysik der Sitten. Theodor Fritsch kiadása. (Rec'am Univ. Bibl.) 17. s köv. II.

alkotják s mindentől eltekint, aminek eredőforrása az empiria. Ez a priori ítéletek, mint a tiszta, vagyis minden empiriától ment értelem functiói azok a kapcsolásmódok, melyekben a gondolkodás minden tevékenysége megnyilvánul. Az értelem maga nem is egyéb, mint a priori kapcsoló képesség, ez a priori functiók egysége, melyekben a maga lényegét kifejezésre juttatja.

Kant a gondolkodás e functióit négy csoportba foglalja, melyek mindegyike három részből áll. A tizenkét tagból álló ítéletek táblázata a következő:

1. *Mennyiség* (az alanya vonatkozik):
  - a) egyediek,
  - b) részlegesek,
  - c) általánosak.
2. *Minőség* (az állítmányra vonatkozik):
  - a) állítók,
  - b) tagadók,
  - c) végtelenek.
3. *Viszony* (az alany és állítmány viszonya):
  - a) kategórikusak,
  - b) hypothetikusak,
  - c) disiunctivek.
4. *Modalitas* (a gondolkodáshoz való viszony):
  - a) problematikusak,
  - b) assertorikusak,
  - c) apodiktikusak.

Az ítéletek e táblázata Kant szerint magában foglalja a gondolkodás functióinak teljességét s így e táblázat az a vezérfonál, melynek nyomán Kant következő kutatásai haladnak. Első lépés ez úton annak leszögezése, hogy minden ítélet egy összefüggést létesítő functio, minden ítélet lényege az a kapcsolat, mely tagjai közt fennáll. Két dolog közötti összefüggés azonban *még nem* ítélet. Ha az összefüggés pusztán egyéni élmények esetleges, a kritika által igazolatlan eredménye, vagy a phantasia önkényes alkotása, ítélet névre igényt nem tarthat. Képzetek közti összefüggés csak akkor válik ítéletté, ha az bizonyos törvény szerint létesül, ha az összefüggésben fennálló kapcsolat törvényileg van szabályozva. Az ítélet képzeteknek törvény által meghatározott synthesise. A synthesis törvénye

pedig, mely az ítéletben kifejezett összefüggés logikai alapjául szolgál, a kategória. Így az ítéletek táblázata biztos fonalként vezet el a gondolkodás végső, alaptörvényeihez, a tiszta értelem a priori törzsfogalmaihoz: a kategóriákhoz. A kategóriák táblázata egységes elv (az ítélés képessége) alapján felépítve, magában kell, hogy foglalja a tiszta értelem alaptörvényeinek összességét. E táblázat a következő:

1. <i>Menyiség:</i>	3. <i>Viszony:</i>
a) egység,	a) substantia — accidentia,
b) sokaság,	b) causalitas,
c) mindenség.	c) kölcsönhatás.
2. <i>Minőség:</i>	4. <i>Modalitas:</i>
a) realitas,	a) lehetőség — lehetetlenség,
b) negatio,	b) lét — nemlét,
c) limitatio.	c) szükségképiség — véletlenszerűség.

Tiszta értelem csakis e kategóriák által, mert e kategóriákban áll fenn, ill. nyilvánul meg. Értelem alatt itt természetesen nem egy individualis subiectum gondolkodási képessége értendő, hanem a transcendentallogikai törvényszerűségek összessége és egysége, melyre mint alapra minden más törvényszerűség visszavezethető. Az értelem e jelentőségének kiemelésére Kant a transcendentalis apperceptio eredeti synthetikus egysége elnevezést használja s a Tiszta Ész Kritikájában a következő szavakkal jellemzi: „ . . . az apperceptio synthetikus egysége a legmagasabb pont, melyhez az értelem minden használata, sőt az egész logika s utána a transcendentalis philosophia kapcsolódik, sőt e képesség maga az értelem“.⁴⁸⁾ Az apperceptio synthetikus egysége az a végső forrás, honnan a gondolkodás törvényei érvényességüket merítik, a „Logos“, mely a kategóriákban jelenti ki magát s a kategóriák alaptörvényei, mint a gondolkodás synthetikus egységének feltételei által foglalja egységbe a szemlélet anyagát. Az apperceptio egy szerves egység, melynek alkotórészei a kategóriák. A kategóriák a gondolkodás alaptörvényei, a transcendentalis apperceptio synthetikus egysége a gondolkodás alaptörvényeinek egysége, a gondolkodás elméletének végső logikai bázisa. A kategóriák vizsgálata szükségkép vezet el hozzá, minthogy a gondolkodás

⁴⁸⁾ Kant: A tiszta ész kritikája. 104. l.

anyagául szolgáló adottság különfélesége szükségkép utal arra az egységre, melyre nézve e különféleség fennáll s mely a kategóriák által szabályozott ítéleti funktiók egységesítő actusai-val a különféleséget összefüggésekbe, kapcsolatokba rendezi s ez által az értelem egysége szempontjából meghatározza, jelentéssel látja el. Az apperceptio synthetikus egysége tehát mint a törvényszerűségek törvénye⁴⁹⁾ minden gondolkodás legfőbb feltétele, mely nélkül gondolkodás nincsen. — Ezek képezik a gondolkodás mechanismusának alapelveit.

A végső és legnagyobb problema, melyhez az eddigi összes fejtegetések vezetnek, annak a szakadéknak áthidalása, mely a létezési mechanismus és a gondolkodás mechanismusa, illetve a mundus sensibilis és a mundus intelligibilis között tántog. E szakadék ugyanis tényleg nem létezik, csupán az elmélkedő kutatás előtt tárult fel az, hanem a reflectáló subiectum előtt feltárult e két külön világ valóságban egy egységet alkot: az ismeret világát. Sem a létezési, sem a gondolkodási mechanismus, sem az érzékiség, sem az értelem önmagában ismertet nem szolgáltatathat. Az előbbi pusztán szemlél, az utóbbi pusztán gondol, az előbbi az ismeret számára anyagot *ad*, az utóbbi ez adottságot összefüggésekbe *rendezi*, megérti. Az előbbi az utóbbi nélkül nyers adottságok chaosa, az utóbbi az előbbi nélkül üres formák tartalmatlan kapcsolata. „Gedanken ohne Inhalt sind leer, Anschauungen ohne Begriffe sind blind“.⁵⁰⁾ E szakadék áthidalása a képzeleterő (Einbildungskraft) schematismusa segítségével a problémának pusztán pszichológiai megoldási kísérlete,⁵¹⁾ mely az összefüggés logikumára nézve semmit sem mond. Mint a problémával összefüggő s Kant által részletesen kidolgozott elmélet azonban itt tekintetbe veendő.

Az érzékiség és értelem között e szerint közvetítő a képzeleterő, e félig érzéki, félig értelmi képesség, mely a tárgyak képét azok jelenléte nélkül kialakítja. Érzéki, mert szemléletes,

⁴⁹⁾ V. ö.: B. *Bauch* i. m. 229. l.-n foglaltakkal!

⁵⁰⁾ Immanuel *Kant*: Kr. d. r. V. 1. kötet. 107. l.

⁵¹⁾ „An diesem Grundproblem (t. i. transcendentalis deductio) greift die Lehre vom Schematismus ein. Ihr eigentliches Thema ist die Frage nach der psychologischen Möglichkeit des Allgemeinbegriffs“. (E. *Cassirer* i. m. 713. l.)

értelmi, mert synthetikus jellegű, spontán actus, mely a szemléletet formai szempontból az apperceptio egysége szerint meghatározni képes. A szemlélet szolgáltatja az ismeret számára az érzéki adatok különféleségét, a képzeleterő összefoglalja ez adatokat bizonyos kapcsolatokba, de ismeretté mindez akkor válik, ha a képzeleterő által összefogott adottság az apperceptio synthetikus egysége alá kerül s ez által az obiectiv ismeret sphaerájába jut. Ezt a képzeleterő a transcendentalis schematismus segítségével hajtja végre. A képzeleterő hozza létre ugyanis azokat a schemákat, melyek a szemléletnek a kategóriák alá való rendelését, más szóval a kategóriáknak a szemléletre való alkalmazását lehetővé teszik. E schemák félig érzéki, félig értelmi természetűek, mint az a képesség, melynek productumai s azt a szabályt jelölik, mely valamely fogalomhoz való kép megalkotásának eljárását írja elő. A transcendentalis schema vonatkozással bír minden képzetre, mely az apperceptio egysége alá hozatik s minthogy minden képzet (úgy a külső, mint a belső szemlélet tárgya) az idő a priori formájában jelenik meg, formai szempontból szükségképen vonatkozik az időre. Az időre vonatkoztatott schemát Kant transcendentalis időmeghatározásnak nevezi. Ez közvetíti a jelenségeknek a kategóriák alá való subsumtióját. Magát a subsummálást az ítélőerő (Urteilkraft)⁵² hajtja végre s így a schematismus tanát Kant az ítélőerő transcendentalis doctrinájában fejt ki. A kategóriák táblázatának megfelelőleg a transcendentalis időmeghatározások a következők:

1. a mennyiség számára az idősor,
2. a minőség számára az időtartalom,
3. a viszony számára az időrend és
4. a modalitas számára az időösszesség.

A mennyiség kategóriái tehát ott alkalmazhatók, ahol idősróról van szó, aminek kifejezése a szám. A minőség kategóriái ott, ahol kitöltött, ill. üres időtartalomról van szó (realitas, ill. negatio). A viszonyéi ott, hol szabályos egymásután, időrend jelentkezik. A modalitáséi pedig ott, hol az idő feltételeinek összességéről van szó bizonyos vonatkozásban. A tiszta ér-

⁵²) Meghatározó ítélőerő, szemben a reflectáló ítélőerővel. Közelebbiekre nézve lásd a „Kritik der Urteilkraft“ megfelelő részeit!

telmi fogalmak itt vázolt schematismusa az, ami a kategóriáknak a szemlélet tárgyaira való vonatkozását lehetővé teszi s így azoknak tartalmilag határozott jelentést ad. E schemák azonban míg egyfelől a kategóriákat realisálják, másfelől restringálják is, minthogy használatukat az érzéki szemlélet tárgyaira korlátozzák. A kategóriáknak megvan ugyan a maguk tiszta használata is a képzetek pusztá egységének logikai jelentésére vonatkozólag, de schemák közvetítette szemlélet nélkül tartalmas ismeretet nem adhatnak. — A schematismusban adott e pszichológiai áthidalás nem magyarázza meg azonban azt a szükségképi viszonyt, azt az általános érvényű összefüggést, mely az ismeret formális és materialis factorai között fennáll s így az ismeretelmélet alapproblémájának megoldására képtelen. E feladat a transcendentalis deductióra hárul, melynek véghezvitele teljesen független e pszichológiai deductiótól, aminek szükségessége és jelentősége különben is kétségbe vonható.⁵³⁾

Láthatjuk, hogy a transcendentalis deductio problémájának nehézségei itt, a logika területén hatványozottan jelentkeznek. A transcendentalis aesthetika az ismeret anyagát szolgáltató adottság fennállását vizsgálta s midőn arra az eredményre jutott, hogy már ez adottság sem pusztán passiv receptio által keletkezik, hanem a szellem formáló aktivitásával jön létre, az a priori formák és a posteriori anyag szükségképi kapcsolatát azzal igazolta, hogy az a priori formákat minden létezés nélkülözhetetlen, tehát objectiv feltételeként mutatta ki. A megoldás különös nehézsége a logikában azonban azon alapszik, hogy minden létező dolog alá van ugyan vetve az érzékiesség a priori feltételeinek, de a dolgok létezése független az értelem functióitól. Felelni kell arra a kérdésre: hogyan lehetséges a kategóriák és a szemlélet synthesise? Hogyan igazolható az értelem a priori formáinak objectiv érvényessége a számunkra valóságot képező jelenségvilág területén? A transcendentalis aesthetikában az a posteriori tartalom és a priori forma jelenséggé (*Erscheinung*) való kapcsolódásának logikai magyarázata, a transcendentalis logikában a jelenség és az értelem a priori formái ismeretté (*Erkenntnis*) való kapcsolódásának lo-

⁵³⁾ V. ö. *Cassirer* i. m. fejtegetéseivel!

gikai magyarázata az alapproblema. Ez utóbbi problémának, mely implicite az előbbit is magában foglalja, megoldásával elhárul a végső és legnagyobb akadály az ismeret magyarázatának útjából.

E problema megoldásának nehézségeit nem lehet azzal kikerülni, hogy hivatkozunk az ismeret tényére, mely bizonyos szükségképiséget tartalmaz, aminek további magyarázata szükségtelen s így hiábanvaló. A tudomány, ha biztos alapokon akar építeni, a philosophia, ha hiábanvaló vállalkozások meddő munkájával szemben magát előre biztosítani óhajtja, a feladat nehézségeivel bátran szembe kell, hogy nézzen s az „ignorabimus“-t csak akkor mondhatja ki, ha azt logikailag igazolni tudja. E munka tehát akkor is szükséges, ha eredménye pusztán negatív.

A transcendentalis deductio véghez-vitele, mint e dolgozat általában, az ismeret tényén alapszik, az ismeret fogalmából indul ki. Ismeret van. Ez a kutatások által alapulvett, kétségbe nem vont tény. Erre az alapra épül az ismeret analitikus eljárással szétválasztott factorainak synthesisét igazoló, megalapozó transcendentalis deductio, a transcendentalis módszernek e második alapvető része. A megoldás menete a következő tételekben halad: a világ, mint az ismeret világa szükségkép alá van vetve azoknak az a priori törvényszerűségeknek, melyek az ismeret logikai feltételeit, logikai alapját képezik. A dolgok csak annyiban lehetnek ismeretünk tárgyai, amennyiben az ismeret mivoltából következő feltételeknek eleget tesznek. Minthogy a gondolkodás a priori formái, a kategóriák nélkül ismeret nincs, ennél fogva a kategóriák az ismeret minden tárgyának szükségképi, azaz objectiv formái. A kategóriák, mint a dolgok gondolhatásának nélkülözhetetlen feltételei objective érvényesek a szemlélet dolgaira, ha azok az ismeret tárgyaiként szolgálnak. A transcendentalis logika végső eredménye tehát összecseng a transcendentalis aesthetikával: minden ismeret csak a megismerő szellem alkatához tartozó, azaz a priori formákban, adott jelenségvilágra vonatkozik, e formáktól független valóság, a „Ding an sich“ világa az ismeret számára hozzáférhetetlen.

Az eredményeket összefoglalva a transcendentalis deductio problémáját a következőkép is megvilágíthatjuk: a valóság

anyaga tapasztalatilag adva lévén, az ismeretnek reá való vonatkozása empirikus; formája ellenben a priori, melyhez a tárgynak, hogy ismereti tárgy, sőt hogy egyáltalában tárgy lehessen, alkalmazkodnia kell. A transcendentalis deductio a formák deductiója, az esetleges (empirikus) tartalmat szabályozó, rendező formáké. Lényege: 1. A dolgok létezése csak mint a priori formákban előttünk álló jelenségeknek létezése lehetséges. Innen e formák érvényessége minden *létező* dologra. 2. A dolgok ismerete csak a priori fogalmak által lehetséges: innen az a priori fogalmak obiectív érvényessége az *ismereti* világ minden tárgyára.

Hogyan lehetségesek a priori synthetikus ítéletek? Ebben a kérdésben foglaltatott össze az ismeretelmélet alapproblémája. A felelet az előbbieket alapján magától adódik. Miután a synthesis anyagát a szemlélet, a synthesis formáját (törvényét) a kategóriák alkotják, az a priori kategóriák által rendezett tiszta szemlélet szolgáltatja azokat az a priori synthetikus ítéleteket, melyek minden ismeret logikai (formai) alapját képezik. Az érzékiség szemlél, az értelem gondol, a kettő együtt ismer. Szemlélet és gondolkodás együtt alkothatnak csak ismeretet. A szemlélet tárgyai mint ismereti tárgyak szükségkép a kategóriák s végső sorban a kategóriák egységét képező apperceptio alá tartoznak. E tételt Kant az összes synthetikus ítéletek legfőbb elvének nevezi.⁵⁴⁾ Ez az a priori synthetikus ítéletek magyarázatának végső alapja.

Böhm philosophiájának nyelvére átfordítva: A létezési mechanizmus a maga a priori elvei szerint értesít a tárgyak létéről, az ismerési mechanizmus a létezési mechanizmus által nyújtott képet a maga a priori functióival utána-alkotja, ismeretté alakítja. A megismerő szellem szervezetében a kétféle functiók tehát szükségkép egymásra utalnak. „S ha a két csoportnak ezen *szükséges* egybekapcsoltságát kifejező ítéleteket készítünk, akkor kapunk oly ismereteket, melyek a tapasztalatot, mint annak realis *feltételei* megelőzik, azaz *a priori* ítéleteket. S minthogy ez ítéletekben két különböző functio kapcsoltatik össze, azért synthetikus ítéleteknek tekintendők. És így igaza volt Kantnak, hogy a mi ismeretünk alapjait a priori

⁵⁴⁾ Kant: A tiszta ész kritikája. 138. l.

synthetikus ítéletek teszik, amennyiben az ismerést ítélessel hajtjuk végre, ez ítélest pedig legáltalánosabb formájában ezen a priori synthetikus ítéletek fejezik ki“.⁵⁵⁾

A tiszta értelmi fogalmak e transcendentalis deductiója egyrészt a dolgokat a kategóriák, mint ismereteink nélkülözhetetlen feltételei alá rendeli s ezzel a kategóriák használatának obiectiv érvényességét igazolja, másfelől a kategóriák használatát az érzékiségre s általa az empirikus szemléletre korlátozza. A kategóriák csak a tapasztalat területén adnak tartalmas ismeretet, mint annak szükségképi, azaz általános érvényű feltételei. A transcendentalis deductio azért úgy tekintendő, mint a tapasztalati ismeret logikai igazolása.

Fejtegetéseink hiányosak lennének azonban, ha elmaradna a tiszta értelem alaptételeinek ismertetése. A tiszta értelem alaptételei ugyanis azok az a priori synthetikus ítéletek, melyek minden más ítéletnek logikai alapjául szolgálnak s melyek lehetőségének magyarázatát az előző fejtegetések adták. Ezekre az ítéletekre a kategóriák és a szemlélet viszonyát meghatározó schematismus szükségkép utal. Mert a schematismus megmutatja ugyan, hogy mely kategória mely esetben alkalmazható, de ez alkalmazást maga nem hajtja végre. Ezt a munkát a tiszta értelem alaptételei végzik el. Nélkülük a transcendentalis deductióra vonatkozó vizsgálat nem fejezhető be. Ez alaptételek általánosabb ismeretre nem vezethetők vissza, ellenben minden más a priori synthetikus ítélet formai szempontból rajtuk alapszik. Rendszerrük a kategória-táblázat fonalán teljes egészében megismerhető s a vezérfonálnak megfelelően négy főcsoportra tagolódik:

1. a mennyiség szempontjának megfelelően a szemlélet axiomái,
2. a minőség szempontjának az észrebevés anticipációi,
3. a viszony szempontjának a tapasztalás analógiái és
4. a modalitas szempontjának az empirikus gondolkodás postulatumai.

A szemlélet axiomáinak elve: „minden szemlélet *extensiv* mennyiség“.

Az észrebevés anticipációinak elve: „minden jelenségben

⁵⁵⁾ Böhm Károly: Az ember és világa. 1. rész. Budapest, 1883. 22. l.

a *reale*-nak, amely az érzet tárgya, *intensiv* mennyisége azaz foka van“.

A tapasztalás analógiáinak elve: „tapasztalás csak az észrevevések szükségképi kapcsolatának képzete folytán lehetséges“. A tapasztalás három nevezetes analógiája így szól:

1. „A substantia megmaradásának alaptétele: a jelenségek minden változásában megmarad a substantia s mennyisége a természetben se nem nő, se nem csökken“.

2. „Az időbeli sorrend alaptétele az okság törvénye szerint: minden változás az ok és okozat kapcsolatának törvénye szerint történik“.

3. „Az együttlét alaptétele a kölcsönhatás vagy közösség törvénye szerint: az összes substantiák, amennyiben a térben mint együttlevők észrevehetők, egyetemes kölcsönhatásban vannak“.

Az empirikus gondolkodás postulatumai pedig így hangzanak: „1. ami a tapasztalás formai feltételeivel megegyezik, az lehetséges, 2. ami a tapasztalás materialis feltételeivel függ össze, az valóságos, 3. aminek összefüggését a valósággal a tapasztalás általános feltételei határozzák meg, az szükségképi“.⁵⁶⁾

Ezek azok az a priori synthetikus ítéletek, melyek minden más tudományos ítéletnek alapul szolgálnak. Érvényességük azon alapszik, „hogyan csak e törvények útmutatása szerint kategorizált jelenségek lehetnek tapasztalati ismeretünk tárgyai, következésképp minden lehető tapasztalat e törvényekhez kell, hogy igazodjék“.⁵⁷⁾ „Valóban birtokában vagyunk tehát a priori synthetikus ismeretnek, amint ezt az értelmi alaptételek, melyek a tapasztalatot anticipálják, kimutatják“.⁵⁸⁾ E szavakkal mutat rá Kant az alaptételekre, mint a Kr. d. r. V. főkérdésének közvetlen feleletére. E szavak is hangsúlyozzák, hogy a tiszta értelem alaptételei nem egyebek, mint a tapasztalat lehetőségének a priori feltételei. Az értelem a tapasztalatra

⁵⁶⁾ Mindezekre vonatkozólag lásd a transcendentális analitika második részét, az alaptételek analitikáját.

⁵⁷⁾ Immanuel Kant: Kritik der praktischen Vernunft, 7. kiadás Karl Vorländer kiadása. Leipzig, 1920. 61. l.

⁵⁸⁾ Kant: A tiszta ész kritikája. 482. l.

van korlátozva ismeretalkotó munkájában. Ez az emberi megismerés határa. (Az alaptételek transcendentalis deductiója.)

*

Az a fonál, melynek nyomán e dolgozat fejtegetései haladtak, a transcendentalis módszer fonala a megismerő szellem organismusának belsejébe vezetett, amint e szellem Kant kutatásai által a philosophiai öntudat előtt feltárult. Az ismeret mivoltának mélyreható elemzése kimutatta, hogy amit a köztudat a külső világhoz tartozónak ítél, az nagyrészből olyan tényezőkből áll és olyan feltételek alá van vetve, melyek forrása nem a tapasztalat, hanem a megismerő szellem, az Én. A megismerő szellem és a megismerendő tárgy, az Én és Nem-én küzdelmét nyomon követve, mind több és több mozzanat hódítottatott el az Én számára a Nem-én területéről. A kutatás iránya eddig a subiectivismus. Ámde az ismeret lényeges jegye ép' az obiectivitás, az egyéntől független érvényesség. Hogyan tartható fenn az ismeret obiectivitása, ha annak tárgya subiectiv elveknek van alá vetve? A transcendentalis deductio kimutatta, hogy ez elvek csak eredetüket tekintve subiectivek, minthogy nem a tapasztalathoz, hanem a megismerő szellemhez tartoznak, szerepüket tekintve azonban obiectivek, mint az ismereti világ nélkülözhetetlen feltételei, az ismeret tárgyainak meghatározó törvényei. Sőt ép' e „subiectiv“, a priori elvek azok, melyek az ismeret obiectivitását garantálják. A külső világ adatain felépülő köznapi tapasztalat csak valószínű feltevésekre jogosít. Obiectív ismeret csak a szellem a priori törvényei, a kategóriák által lehetséges. A kategóriákat alkalmazzuk a pusztán subiectiv érvényű megállapításokra jogosító nyers tapasztalatra, hogy abból obiectiv érvényű ismeret, tudományos tapasztalat keletkezhessek. Csak ahol a kategóriák alkalmazhatók, jöhet létre ismeret, amely nem subiectiv érvényű, hanem szükségképi, obiectív tudás, melynek tárgyiasságát a kategóriák garantálják. A kategóriáknak Kant által nyújtott táblázata s Kant felfogása e táblázat teljességéről természetesen nem áll. Kant érdeme és értéke azonban nem is ezen fordul meg. Philosophiájának legbecsesebb hagyatéka gazdag problematikája, mely a gondolkodás fejlődésének máig tartó lendületet adott, módszere, mellyel a problémák megoldásához fogott s

mellyel a kutatás figyelmét a szellem öntudatos vizsgálódására irányította. Csak a szellem ismerete alapján építhet biztosan minden leendő metaphysika, azaz minden leendő philosophia, mely tisztába akar jutni eszközeivel s azokkal a feladatokkal, melyek megoldására képes, *mely tudományként fog szerepelhetni.*

A transcendentalis deductio jelentőségét kidomborítják azok a következmények is, melyek eredményeiből a szellemi élet egészére következnek. A transcendentalis deductio a tudásnak a tapasztalatra való korlátozásával az emberi megismerést biztos alapokra helyezi s kijelöli azokat a határokat, melyen belül az értelem hasznos munkát végezhet. Kimutatja, hogy az értelemnek a tapasztalat határain túlmenő, egy szóval transcendens használata üres játékra vezet az értelem formáival, de ismeretre nem. Legalább is abban az értelemben nem, amint azt a tudományos ismeret Kant által megállapított criteriumai előírják. Ez eredmény által megszabadul az elme a transcendentiaák körül folytatott évezredes harcok pozitív eredményre soha sem vezető terhétől. Ez a transcendentalis deductio pozitív jelentősége.

Negatív irányban messzire kiható következménye az, hogy általa a transcendens „világ“ kiszabadul a logikai spekulációk szövevényes hálójából, melybe annyi hiábanvaló fáradozással próbálták beleilleszteni, beleerőszakolni. Így a vallás, ill. a theologia, valamint a moralis megmenekül attól a felesleges munkától, mellyel a spekulációk e légvárainak felépítése jár, egyúttal pedig attól a kockázattól, mely az épületek összeomlását követő csalódásból keletkezhetik. A transcendens világ értékei függetlenek a spekuláció eme alkotásaitól. De megmenekül az e szellemben folytatott vizsgálódás révén mindenféle naiv anthropomorphismustól, naturalismustól is. „Aus diesen Erinnerungen wird der Leser der Kritik der reinen spekulativen Vernunft sich vollkommen überzeugen, wie höchst nötig, wie erspriesslich für Theologie und Moral jene mühsame *Deduktion* der Kategorien war.“⁵⁹⁾

---

⁵⁹⁾ Immanuel Kant: *Kritik der praktischen Vernunft*. 179. s. köv. 1.

Die transzendente Deduktion bei Kant.

Einleitung in die Philosophie Kants.

(Kurze Inhaltsangabe.)

Wenn die Philosophie den Namen Wissenschaft beansprucht, so ist ihr erster Schritt und ihr grundlegendes Problem das Erklären der Erkenntnis. Ohne die Erkenntnis der Erkenntnis schreitet die philosophische Forschung unsicher vor, weil jenes sichere Kriterium fehlt, mit Hilfe dessen die Wege und Grenzen der Karte der Wissenschaft pünktlich gezeichnet werden können. Nur wenn dieses Kriterium bekannt ist, auf Grund dessen entschieden werden kann, was eine Erkenntnis ist, kann auch das entschieden werden, was keine Erkenntnis ist: die sich auf die Wesenheit der Erkenntnis beziehenden Forschungen sind also Vorbedingungen einer jeden selbstbewussten philosophischen Arbeit. Kant erkennt diese grundlegende Aufgabe der Philosophie, und deren volle Bedeutung. Sein Hauptwerk, die Kritik der reinen Vernunft, ist die erkenntnistheoretische Grundlage der Philosophie.

Seine Ausgangsbasis ist, dass die Erkenntnis ein Urteil ist, das Urteil aber in seinem Wesen eine Synthese, eine Verbindung. Die Materie dieser Synthese liefert die Anschauung, ihre Form das Denken; dementsprechend gliedert sich die Problematik der Kr. d. r. V. in zwei Hauptgruppen: in die Anschauungslehre, Aesthetik und in die Denklehre, Logik, welche als die, die materiellen und formellen Bedingungen der Erkenntnis behandelnden Theorien schon infolge des Begriffs der Erkenntnis am engsten zusammenhängen. Beide Teile verbindet zu Gliedern eines philosophischen Systems auch jene

von Kant zur Methode der Philosophie inaugurierte neue Methode, welche sowohl bei der Klarstellung der Probleme der Aesthetik, als auch der Logik die Forschung leitet: die transzendente Methode, in welcher sich das Wesen der kritischen Philosophie äussert. Wir müssen zwei charakteristische Eigenheiten der transzendentalen Methode hervorheben. Die eine Eigenheit ist, dass sie sich nicht auf Gegenstände, sondern auf Erkenntnisse richtet; die zweite, dass nur die Erkenntnisse a priori ihr Ziel bilden, während sie von den Erkenntnissen a posteriori absieht.

Der erste Schritt der transzendentalen Methode ist demnach eine Analyse. Die Aufgabe dieses analytischen Verfahrens ist die Scheidung der a prioristischen von den a posteriorischen Faktoren. Die Scheidung setzt Prinzipien voraus, nach welchen man beiderlei Momente von einander bestimmt unterscheiden kann. Diese Prinzipien sind die Allgemeingültigkeit und die Notwendigkeit, als wesentliche Bestandteile der Apriorität. Allgemeingültige und notwendige Beziehungen können nicht auf der Erfahrung beruhen, ihre Quelle kann also nur die Vernunft sein, da es ausser ihnen keine andere Erkenntnisquelle gibt. Ja, die Vernunft ist nichts anderes, als die Einheit der Gesetzmässigkeiten a priori; eben deshalb ist die transzendente Philosophie die Kritik der reinen Vernunft.

Der zweite Schritt der transzendentalen Methode ist eine Synthese. Die Aufgabe dieses synthetischen Verfahrens ist die Wiederherstellung des künstlich unterbrochenen Zusammenhanges zwischen den a prioristischen und a posteriorischen Faktoren, die logische Erklärung der Zusammenhangsmöglichkeit der tatsächlich eine Einheit bildenden, aber durch das analytische Verfahren als verschiedene Qualitäten erkannten Elemente. *Dieses zweite, synthetische Moment der transzendentalen Methode nennen wir transendentale Deduktion.* Dies ist die Grundfrage und der Wendepunkt der ganzen Erkenntnistheorie Kants. Die Grundfrage, weil darin das Wesen des Erkenntnisproblems zum Ausdruck kommt; der Wendepunkt, weil damit die Anwendbarkeit der transzendentalen Methode und mit ihr die Möglichkeit der darauf beruhenden transzendentalen Philosophie steht oder fällt. Nur die durch die transendentale Deduktion fundierte Synthese gibt auch der vorangehenden

Analyse einen Sinn und legt den logischen Grund zu der das Wesen der Erkenntnis untersuchenden Theorie.

Wir können demnach auf dem Gebiete der transzendentalen Aesthetik das Problem kurz in Folgendem zusammenfassen. Mit dem analytischen Verfahren zerfallen die existierenden Dinge in zweierlei Faktoren: in den a posteriori Inhalt und in die a priori Formen. Jener steht vor uns in den Empfindungsinhalten, dieser in den Funktionen des Raumes und der Zeit. Der Empfindungsinhalt beruht auf der „Erfahrung“, die logische Basis der Funktionen des Raumes und der Zeit ist die Vernunft. Wie ist es möglich, dass zur Vernunft gehörende, also „subiective“ Funktionen in notwendiger Einheit mit dem Inhalte existierender Dinge als deren *objective* Formen erscheinen? Wie kann man die notwendige Zusammengehörigkeit der a priori und a posteriori Faktoren bestehender Gegebenheiten, oder die objective Gültigkeit der a priori Formen auf den a posteriori Inhalt rechtfertigen? Dies ist das Problem der transzendentalen Deduktion auf dem Gebiete der Aesthetik. Antwort: jedes existierende Ding ist notwendigerweise jenen Bedingungen unterworfen, welche aus der Beschaffenheit des Existierens folgen. Solche a priori Bedingungen sind der Raum und die Zeit. Ohne die a priori Anschauungsformen des Raumes und der Zeit gibt es für uns keinen Gegenstand, also der Raum und die Zeit sind unentbehrliche Bedingungen, objective Formen sämtlicher existierender Dinge. Der Raum und die Zeit sind ihrem Ursprung nach „subiectiv“, aber ihrer Bedeutung nach objectiv als ideale Regeln, welche die Existenz der Dinge bestimmen. Das Bestehen der durch den Raum und die Zeit bestimmten Dinge nennen wir Existenz, die existierenden Dinge selbst Erscheinungen.

In der transzendentalen Logik ist das Problem mit erhöhten Schwierigkeiten verbunden. Die transzendente Logik ist die Theorie der a priori Gesetze des Denkens, die Untersuchung des Denkvermögens, der Vernunft. Zu diesen Gesetzen führt uns die Untersuchung der Urteile. Die Urteile, diese Zusammengehörigkeiten feststellende Funktionen sind höheren Gesetzen unterworfen, welche den Zusammenhang der Glieder des Urteils logisch begründen, dessen Notwendigkeit sichern. Diese Gesetze sind die a priori Stammbegriffe des reinen Verstandes,

die Kategorien. Der Verstand selbst ist nichts anderes, als die Einheit der Kategorien. Diese Kategorien, resp. die durch sie bestimmten Urteile, sind ohne den durch die Anschauung gegebenen Inhalt nur leere Gedankenformen, welche an sich selbst ebenso keine Erkenntnisse geben können, wie denn auch andererseits die uns von der Existenz der Dinge verständigende Anschauung dazu unfähig ist. „Anschauungen ohne Begriffe sind blind, Begriffe ohne Anschauungen sind leer“. Die Erkenntnis kann also nur durch die Vereinigung beider entstehen. Es gibt Erkenntnisse, denn diese Einheit besteht. Die Frage ist nur die: *Wie* kann es Erkenntnisse geben? Wie ist es möglich die *objective* Gültigkeit der a priori Formen der Vernunft auf die Dinge der Anschauung zu rechtfertigen, wenn die Existenz der Dinge unabhängig von den Formen der Vernunft ist? Das Problem also, dessen Lösung auf dem Gebiete der Logik die Aufgabe der transzendentalen Deduktion ist, ist die logische Erklärung der in der Erkenntnis bestehenden Einheit der Sinnlichkeit und des Verstandes, die logische Rechtfertigung der Zusammenhangsmöglichkeit der Anschauung und der Kategorien, die Synthese höheren Grades, welche implizite auch die in der transzendentalen Aesthetik durchgeführte Synthese enthält. — In der transzendentalen Aesthetik ist das Problem der transzendentalen Deduktion das Verbinden des Empfindungsinhaltes und der Anschauungsformen zu Erscheinungen, in der transzendentalen Logik die logische Rechtfertigung der Verbindung der Erscheinungen und der Kategorien zu Erkenntnissen.

Die Lösung des Problems ist nach Kant folgende: Die Welt, als die Welt der Erkenntnis, ist notwendigerweise jenen a priori Gesetzmässigkeiten unterworfen, welche die logischen Bedingungen, den logischen Grund der Erkenntnisse bilden. Die Dinge können nur insofern die Gegenstände unserer Erkenntnis sein, als sie den aus der Beschaffenheit der Erkenntnis folgenden Bedingungen Genüge leisten. Da ohne die a priori Formen des Denkens, die Kategorien, keine Erkenntnis besteht, sind die Kategorien die unentbehrlichen Bedingungen, die objectiven Formen eines jeden Gegenstandes der Erkenntnis. Die Kategorien sind für die Dinge der Anschauung objectiv gültig, wenn diese als Gegenstände der Erkenntnis erscheinen.

Die Kategorien sind ihrem Ursprunge nach „subiectiv“, aber ihrer Bedeutung nach objectiv, als Gesetze, welche die Objectivität der Erkenntnisse begründen und sichern.

Das Endergebnis der transzendentalen Logik klingt mit dem der transzendentalen Aesthetik zusammen: Jede Erkenntnis bezieht sich nur auf die zur Struktur des erkennenden Geistes gehörende, also in a priori Formen gegebene Erscheinungswelt; eine von diesen Formen unabhängige „Realität“, die Welt der „Dinge an sich“, ist für die Erkenntnis unzugänglich. Mit diesem Resultate gibt die transzendente Deduktion die logische Rechtfertigung der wissenschaftlichen Erfahrung; dies ist die positive Bedeutung der transzendentalen Deduktion. Ihre weitgreifende Folge in negativer Richtung ist, dass dadurch die Welt der *transzendenten* Dinge, das Reich des Glaubens davon befreit wird, auch weiterhin die unfruchtbare Stätte der niemals endenden Kämpfe der Vernunftspekulationen zu sein.

